

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демидова, Ю.О., 2012. Визначення рівня сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності. *Педагогічний дискурс*, Хм., вид-во Національна академія педагогічних наук, Інститут педагогіки, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Вип. 13, с.76–79.
2. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак; за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 294 с.
3. Котелянець, Ю.С. 2020. Конструктивна діяльність як засіб розвитку дітей дошкільного віку. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, Випуск 29 (1-2020). С. 144 – 152.
4. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій. Навч. посібник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Мартиненко І. В. К: ДІА, 2019. – 120 с.
5. Павелків Р.В. Психологічний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст]: навч.посіб. / Р.В.Павелків, О.П.Цигипало. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 296с.
6. Тичина К. Шляхи формування конструктивного праксису у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами lego-конструювання / К.Тичина // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць / за ред. В.В. Засенка. Київ: ФОП «Симоненко О. І.», 2020. Вип. 17. 299 с., С. 236 – 251

УДК 373.29:376-056.264-047.37

Юлія МАЛЬЦЕВА

Здобувачеві освіти ОС Магістр спеціальності

«Спеціальна Освіта .Логопедія»

Анатолій КРАВЧЕНКО

кандидат педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри логопедії
СумДПУ імені А.С.Макаренка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ, ЩО ГОТУЮТЬСЯ ІТИ ДО ШКОЛИ

Наукова стаття розкриває психологічні особливості дітей із заїканням, зокрема емоційну сферу заїкуватих. Також в статті перераховані методики по подоланню заїкання.

Ключові слова: заїкання, дошкільний вік, емоційна сфера, методики з подолання заїкання.

The scientific paper exposes the psychological characteristics of children with stuttering, including emotional sphere stuttering. Also, the article lists the methods to overcome stuttering.

Keywords: stuttering, preschool age, emotional sphere, techniques to overcome stuttering.

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна освіта здійснює продуктивне переосмислення усталених багаторічних теоретичних і практичних дидактичних напрацювань, що дає змогу оцінити минулий досвід і спрогнозувати майбутні потреби шкільництва, зорієнтовані насамперед на запити початкової освіти в умовах Нової української школи [1].

Навчання дітей з особливим освітніми потребами також зазнає якісних змін, підтвердженням чого є Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з

особливими освітніми потребами» № 765 від 21.07.2021 р. [2].

Відповідно до цього документа визначаються категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) (інтелектуальні, функціональні, фізичні, навчальні, соціоадаптаційні), ступені прояву (поодинокі незначні труднощі, труднощі легкого, помірного, тяжкого, найтяжчого ступеня прояву) та відповідні рівні підтримки (1-5). Такий підхід дещо нагадує розроблену Luckasson (1992 р.) систему класифікації рівнів потреб дітей з обмеженнями функціонування, згідно з якою виокремлюють короткочасну (епізодичну), обмежену (нетривалу), широку (регулярне надання) або всебічну (постійну та високоінтенсивну) підтримку.

Вивченням заїкання займався і продовжує займатися багато науковців. Одним з перших був І.Сікорський. Вагомі також дослідження таких науковців як М.Брунс, Н.Власова, В.Гіляровський, В.Грінер, А.Євгенова, М.Жинкін, В.Кочергіна, М.Лебединський, А.Поварін, Є.Рау, Н.Самойленко, М.Смирнова, О.Стрельнікова, І.Тартаковський, М.Хватцев, З.Ходорова, В.Шкловський, інші. З українських дослідників варто наголосити на дослідженнях В.Кондратенко, С.Коноплястої, О.Кравцової, З.Ленів, Т.Морозової, Р.Юрової та інших. Заїкання в спеціальній освіті дослідження розглядалися з клінічних, психологічних і педагогічних позицій. Цей напрямок обрали Т. Непфнер і Е. Фрешельс, а також А. Лібман, Г. Неткачов, Ю.А. Флоренська. Щоб зрозуміти структуру мовного дефекту при заїканні, дослідники в різний час і різними методами вивчався механізм заїкання, його причина виникнення, особливості прояву. Щоб наблизитися до сучасного розуміючи структуру

цього мовного дефекту, необхідно мати уявлення про різні підходи до цього явища.

Заїкання є одним із найскладніших розладів мовлення приховує ще багато невирішених проблем. Можлива проблема заїкання вважати одним із найдавніших в історії розвитку вчення про розлади мовлення. Різне розуміння його сутності зумовлене рівнем розвитку наука та позиції, з яких дослідники підходили і підходять до вивчення цієї вади мовлення. Це захворювання інтенсивно вивчається і як така вже багато років висвітлюється в науковій літературі видатні вчені, такі як Н. Асатіані, Л. Белякова, С. Дьякова, Р. Левіна, С. Ляпідевський, Г. Неткачов, В. Гіляровський, І. Сікорський, Н. Тяпугін та ін.

Наукова розробка проблеми заїкання у вітчизняній логопедії пов'язані з іменами відомих психіатрів В. Гіляровського, Н. Неткачової, І. Сікорського. Тривале заїкання дітей вивчали наступні висококваліфіковані фахівці, такі як Л. Андропова (Л. Арутюнян), Г. Волкова, Б. Драпкін, Ю.В. Некрасова, Е. Оганесян, І. Поварова, Е. Рау, В. Селіверстов, В. Шкловський; унікальний творчий колектив ЦПРІН: Л. Бондарева, В. Ісагулієв, П. Ісагулієв та багато інших. З кінця ХХ ст. міжнародні симпозиуми, присвячені виключно проблема заїкання. Підсумовуючи результати наукових досліджень у галузі логопедії, можна стверджувати, що вони спрямовані на розв'язання важливої проблеми, пов'язаної з виявленням характерних вад мовлення при заїканні, аналізом структури і природи цього порушення, вивченням особливостей психічного розвитку дітей із синдромом заїкання, забезпеченням корекційно-спрямованого формування мовлення

(М. Асатіані, Н. Власова, Г. Волкова, М. Зеєман, Р. Левіна, В. Селіверстов, Ю. Флоренська, М. Хватцев, В. Шкловський)

Безсумнівно, заїкання дитини викликає у батьків тривогу і страх. Переживаючи за дитину, батьки через незнання можуть допускати такі помилки, що замість того, щоб допомогти дитині, посилюють її заїкання, після чого воно з цілком природного етапу формування мовлення перетворюється на набутий навик і закріплюється.

Мета наукової статті полягає у розгляді різних поглядів психологів та науковців на проблему заїкання у дітей які готуються йти до школи.

Виклад основного матеріалу. У новітній парадигмі освіти важливе місце посідає вдосконалення змісту особистісно орієнтованого навчання, особливо дітей, які мають порушення розвитку.

Водночас саме колективні форми роботи зі здобувачами початкової освіти сприяють осмисленню та інтерпретації соціального досвіду, вільному входженню в соціальний простір людських відносин.

У дітей із заїканням соціальна адаптація в умовах класного та шкільного простору, комунікація з ровесниками викликає значні утруднення, що посилюється іноді цькуванням, відстороненням і нерозумінням із боку окремих дітей. Учителю має докласти чимало зусиль, щоб налагодити продуктивну навчальну та комунікативну взаємодію в класному колективі, створити доброзичливу атмосферу, спрямовану на підтримання самоцінності кожного учня, на подолання можливих труднощів, зокрема виправлення мовленнєвих розладів, надання психологічної підтримки дітям із заїканням.

Нами були написані оповідання, які можуть бути використані для проведення виховних бесід щодо толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами з боку учнів із типовим розвитком, формування в них ключових компетентностей.

Розробляючи методику діагностики, ми спиралися на науково-методичні дослідження українських і зарубіжних вчених. Це методики використання ігрової діяльності в корекції заїкання (Г. Волкова, Н. Гавриш), методики сюжетних ігор М. Геркіної, метод ігротерапії (Д. Эльконін, А. Захаров), методики роботи з казкою (А. Богуш, Н. Лисенко, В. Сухомлинський, Є. Фльоріна), методичні рекомендації А. Ястребової, О. Леонтьєва, Т. Ладиженської щодо особливостей комунікації підготовки до навчання в школі дітей із заїканням, методи розвитку уяви, уявлень, емоцій (Є. Пороцька, Г. Ситін).

Таблиця 2.1

Діагностична методика
складалася з чотирьох змістовних
блоків, серед яких:

I блок – збір загальних відомостей і анамнестичних даних із метою визначення ступеня тяжкості та форми заїкання, ступеня фіксованості дітей на дефекті;
визначення їх вподобань, бажань, ставлення до театралізованої діяльності через опитування дітей, анкетування батьків;
II, III, IV блоки – спрямовані на дослідження особливостей розвитку передумов темпо-ритмічної організації мовлення, готовності дітей до театралізованої діяльності.

Зміст завдань кожного з блоків розроблено з урахуванням вікових і психологічних особливостей дітей із

заїканням і принципу диференційованого підходу залежно від клінічних форм заїкання.

Відповідно до розробленої методики протягом 2022-2023 рр. було проведене експериментальне дослідження в ньому брали участь 28 дітей старшого дошкільного віку які готовуться іти до школи:

Результати вивчення анамнезів й обстеження дітей показали, що за ступенем фіксованості на мовленнєвому дефекті нульовий ступінь мали 18,5% дітей із невротичною формою заїкання та 20% дітей із неврозоподібною формою заїкання; помірний ступінь – 58,5% дітей із невротичною формою заїкання, 53,3% – з неврозоподібною формою заїкання; виразну ступінь – 26, 7% дітей із невротичною формою заїкання, 23% дітей із неврозоподібною формою заїкання.

На основі розробленої експериментальної методики діагностики були розроблені оцінні критерії і загальні рівні сформованості передумов темпоритмічної організації мовлення та готовності дітей до школи методикою театралізованої діяльності, а також було застосовано статистичний метод визначення коефіцієнта результативності виконання всіх завдань експерименту (F).

Розподіл рівнів (рангів) за числовими даними здійснювався таким чином: коефіцієнт чи показник сформованості компонентів театралізованої діяльності який знаходиться в числовому проміжку: [14], відповідає високому рівню сформованості досліджуваної якості(I рівень); [25] – достатньому рівню (II рівень); [1,5;2,5] – середньому рівню (III рівень); [1;1,5] - низькому рівню (IV рівень).

На основі аналізу результатів констатувального етапу експеримен-

ту нами було виділено 4 рівні сформованості передумов темпо-ритмічної організації мовлення дітей із заїканням та їх однолітків із нормальним мовленням, які представлені в таблицях 2.2 та 2.3 представлено результати діагностики дітей із заїканням.

Таблиця 2.2

Показники сформованості передумов темпо-ритмічної організації мовлення

(у %) КГ

Категорія дітей	Високий рівень	Достатній	Середній	Низький
Діти із невротичною формою заїкання	19%	22%	28,8%	-
Діти з неврозоподібною формою заїкання	18,8%	35%	11,6%	2,8%
Діти із нормальним мовленням	28,8%	-	25,6%	1,9%

Таблиця 2.3

Показники сформованості передумов темпо-ритмічної організації мовлення (у %) ЕГ

Категорія дітей	Високий рівень	Достатній	Середній	Низький
Діти із невротичною формою заїкання	-	25,6 %	1,9%	-
Діти з неврозоподібною формою заїкання	18,8 %	35%	11,6 %	2,8%
Діти із нормальним мовленням	28,8 %	18,8 %	35%	11,6 %

Наведемо уривки з одного з оповідань [4]. У клас прийшов но-

вачок. Він був руденький із веселими веснянками. Діти відразу оточили Данилка, і кожен хотів підійти поближче та познайомитись. Хлопчик опустив голову і мовчав, ні з ким не хотів спілкуватися і з-під лоба поглядав на ровесників. Так було і першого дня, і наступного. Коли вчителька вікликвала новачка до дошки, він не зміг промовити ні слова через значне заїкання. На перерві непосида Петрик став сміятися і передражнювати Данилка.

У хлопчика в очах забриніли сльози. Вчителька помітила таке нетолерантне ставлення деяких учнів до новачка і вирішила провести бесіду з усім класом... – формування соціальної та громадянської компетентностей здобувачів початкової освіти починається з перших кроків перебування в школі. Завдання кожного педагога – не прогавити того моменту, коли серед учнівського колективу з'являються навіть поодинокі деструктивні поведінкові прояви, та відразу тактовно, але рішуче, припиняти їх.

Ірина Олексіївна нагадала, що серед однокласників вже є кілька дітей, які недосконало розмовляють – помилково вимовляють і спотворюють окремі звуки, переставляють склади, не завжди доречно вживають слова та вірно узгоджують їх, неправильно будують речення. Проте їх ніхто не дразнить, навпаки, вони часто відчувають підтримку та допомогу в навчанні. Вчителька підкреслила, що сподівається, що саме таку підтримку з боку однокласників отримуватиме і Данилко – вдосконалення компетентності спілкування рідною (українською) мовою червоною ниткою проходить через увесь освітній процес. Вдалиий старт опанування як усного, так і писемного

мовлення припадає саме на початкові класи. Делікатне звертання уваги на помилки школярів допоможе педагогу виробити в них свідоме ставлення до української мови як навчального предмета, дасть змогу поступово оволодівати мовою на рівні говоріння, слухання, читання та письма. Ірина Олексіївна повідомила, що нове оточення, передражнювання, нерозуміння такої дитини можуть призвести до погіршення її мовлення. Це впливатиме не тільки на емоційний стан, але й на самопочуття, бажання вчитись. Діти із заїканням соромляться своїх мовленнєвих особливостей, бояться глузувань, і тому буває так, що взагалі відмовляються говорити. Діти з особливими мовленнєвими потребами часто сором'язливі, нерішучі, а коли їх не розуміють, то стають дратівливими, замкнутими, невпевненими у власних силах. Вчителька разом з учнями склали пам'ятку для тих, хто хоче допомагати однокласникам з особливими мовленнєвими потребами: 1) не дозволяй кривдити, передражнювати, обзивати; 2) проявляй рівне та турботливе ставлення; 3) коректно виправляй помилки в усному мовленні та на письмі; 4) пояснюй, що невдачі та порушення мовлення не пов'язані напряму між собою; 5) почувши уповільнене мовлення, не вимагай пришвидшення темпу; 6) сам (-а) розмовляй досить голосно, неквапливо, спокійно, плавно, правильно; 7) задавай прості, прямі запитання; 8) якщо не зрозумів (-ла) почуте, перепитай; 9) не дозволяй залишатися наодинці зі своїми труднощами; 10) пам'ятай, що постійний розклад, рівномірне ставлення полегшують спілкування; 11) коли заїкання дуже сильне, візьми за руку, щоб заспокоїти, нагадай про правильність

дихання; 12) із текстів вибирайте і разом запишіть слова зі звуками, які важко вимовити, діліть їх на склади, запам'ятовуйте послідовність складів, зліто вимовляйте слова перед дзеркалом. Більшість дітей запам'ятала запропоновані правила і використовувала їх у спілкуванні з однокласниками, проте Данилко все одно уникав запрошення до розмови – компетентність в умінні вчитись упродовж життя полягає не лише в накопиченні значної кількості знань, формуванні умінь та оволодінні багатьма практичними навчальними навичками, а й у здатності набувати досвід спілкування з різними людьми, зокрема й з особливими потребами.

Вчителька запропонувала учням у вихідний день піти до лісу... Анатолій Васильович, батько Данилка, з радістю погодився піти в похід. Він взяв із собою гітару.

Діти знайшли простору галявину, розчистили місце для багаття і стали збирати хмиз. Скоро запалало вогнище. Дівчата і хлопці пекли картоплю – набуття компетентності в природничих науках найкраще відбувається не за партою, а в процесі спостережень, у практичній діяльності спілкування з природою, із дотриманням правил безпеки життєдіяльності (норми розведення багаття), які допомагають згуртувати шкільний колектив, зблизити ровесників, розкрити їхні внутрішні потенційні можливості, здібності та моральні якості.

Заїкання складних форм, власне мовленнєвий розлад, може бути спричинене змінами на генетичному, молекулярному, клітинному рівнях і характеризуватись наявністю підвищеного тону, судомної готовності мовленнєвих зон кори головного мозку, зокрема моторних – центру

Брока, а також недостатністю в мозку, особливо в мозолистому тілі, нейрогліальних клітин зірчастої форми – астроцитів, які можуть перетворюватись на нейрони та у своєму сполученні з'єднувати обидві півкулі.

Разом із тим у процесі заїкання поряд із мовленнєвими порушеннями як такими наявні специфічні особливості емоційно-особистісної сфери, які мають свої осередки відображення в корі головного мозку. Це і скроневі, і лобні, і потиличні долі, гіпокамп і мигдалини – найдавніші елементи мозку, які відповідають за відчуття страху, гніву, паніки та задоволення.

Висновки і пропозиції. Толерантне ставлення до здобувачів початкової освіти з особливими мовленнєвими потребами, зокрема із заїканням, підтримує ідею забезпечення прав, свобод та інтересів дітей, репрезентовану в концепції програми «Школа доброзичливого ставлення до дитини» («Child-friendly schools»).

Спільна активність і вирішення конфліктів, налагодження взаємодії, довіра, доброзичливість, схвалення, захищеність учнів в освітньому середовищі – це ті показники, що забезпечують якість міжособистісних відносин, створюють підґрунтя педагогіки партнерства.

Нетолерантне ставлення суспільства до осіб із заїканням може значно погіршити емоційний стан, життя таких людей загалом. Саме тому з метою кращого розуміння та привертання уваги громадськості до труднощів людей із зазначеними мовленнєвими потребами з ініціативи канадських спеціалістів із дослідження мовлення, при підтримці Міжнародної асоціації осіб із заїканням (ISA), з 1998 р. започаткований Міжнародний день осіб із заїканням, який відзначають 22 жовтня.

Таким чином, можна підвести підсумки, якщо зазвичай до того моменту, коли діти підуть до початкової школи і почнуть вдосконалювати свої навички спілкування, заїкання знизиться до дуже низького рівня.

Дитина шкільного віку, яка продовжує заїкатися, швидше за все, знає про свої особливості мовлення як про серйозну проблему і соромиться цього. Тому однокласники та друзі звертають на неї особливу увагу, можуть навіть кепкувати та висміювати.

Якщо це сталося з вашою дитиною, поговоріть з учителем; під час занять він може вирішити цю проблему, впливаючи на дітей засобами своєї педагогічної майстерності. Учитель може зменшити кількість стресових ситуацій, пов'язаних з усним спілкуванням вашої дитини, - він може зробити це ще до початку логопедичної роботи.

Вважаємо, що саме комплексний мультидисциплінарний підхід до подолання заїкання із залученням різнопрофільних фахівців, підтримкою з боку однокласників та батьків допоможе дітям з особливими мовленнєвими потребами стати рівноправними громадянами суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція «Нова українська школа» : Розпорядження Кабінету Міністрів від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <http://www.mon.gov.ua>.
2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>

3. Рібцун Ю.В. До питання диференційної діагностики заїкання. Педагогіка та психологія: традиції та інновації. Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень». 2018. С. 40–41.
4. Рібцун Ю.В. Ширшає коло друзів. Рівні права, рівні можливості, кроки до успіху. Київ : Генеза, 2021.
5. Арефьева Т.А., Галкина Н.И. Преодоление страхов у детей. Москва : Изд-во Института психотерапии, 2019.
6. Кравченко А. Шляхи комплексного використання фізичної реабілітації при заїканні / А. Кравченко // Науковий вісник ВДПУ імені Лесі Українки. – Волинь. – 2000. – Вип. 4 – С. 99–103.
7. Кравченко А. І. Причини заїкання та методики його корекції за допомогою засобів фізичної реабілітації / А. І. Кравченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць – Харків : ХХПІ, 2000. – № 5 – С. 19–23.
8. Кравченко А. І. Поняття та засоби фізичної реабілітації / А. І. Кравченко // Науковий вісник. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 1999. – С.47–50.
9. Кравченко А. І. Практичне використання засобів фізичної реабілітації при заїканні / А. І. Кравченко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. СДПУ імені А. С. Макаренка. – Суми, 2000. – С. 368–374